

Sisukord

Eessõna	9
Algus	11

I osa. EELLUGU JA TAUST

1. peatükk. Ametisse saamine	23
2. peatükk. Ettevalmistused	26
3. peatükk. Zelenskõi	35
4. peatükk. Zelenskõi presidendina	42
5. peatükk. „Наша команда”	53
6. peatükk. Opositsioon ja muud „heasoovijad”	60
7. peatükk. Euroopalik Ukraina	72
8. peatükk. Ukraina identiteet	82
9. peatükk. ... ja ukraina keel	87
10. peatükk. Sõda aastani 2022	94
11. peatükk. Euroopa Liidu välispoliitika	104
12. peatükk. EL ja Ukraina kuni 2019	110

II osa. KOHAL

13. peatükk. Delegatsioon	121
14. peatükk. Kuidas Ukraina töötab	129
15. peatükk. Koostööpartnerid	137
16. peatükk. Pealinna-suhted	146
17. peatükk. Liikmesriigid	154
18. peatükk. G7	163
19. peatükk. Eesti ja Ukraina	170
20. peatükk. Meedia	178
21. peatükk. Elu Kiievis	188
22. peatükk. ... ja regionides	198
23. peatükk. Töö algab	211
24. peatükk. Poliitikahooaeg 2019–2020: Zelenskõi esimesed võidud ja tagasilöögid	218
25. peatükk. Koroonaaeg	227
26. peatükk. Žanri kriis. Poliitikahooaeg 2020–2021	235
27. peatükk. Kõigi reformide ema	247
28. peatükk. Korruptsioon	256
29. peatükk. Oligarhid, riigifirmad, energeetika	263

III osa. SÕDA

30. peatükk. Läheb kuumemaks	275
31. peatükk. Kaks kuud sõjani	283
32. peatükk. Algas	290
33. peatükk. Maapaos Rzeszówis	296
34. peatükk. Tagasi Ukrainasse	307
35. peatükk. Sõjaaegne Kiiev.....	316
36. peatükk. Ukraina riik sõjas	324
37. peatükk. Euroopa Liidu liikmesuse protsess	335
38. peatükk. Välispoliitika sõja ajal	347
39. peatükk. Uus jube normaalsus	357
Tänuõnad	365
Nimeregister.....	369

Algus

„It’s signed off. And Kyiv will be targeted as well.”¹ Kuigi seda infot oli EL-iga juba jagatud nii Kiievis kui ka Brüsselis ja see ei tulnud mulle sisult üllatusena, oli Briti suursaadiku Ukrainas, nutika ja asjaliku Melinda Simmons käest sõja tulekust nii otse kuulda ikkagi kõhe. Meie vestlus toimus 18. veebruaril 2022 Kiievi kesklinnas Ševtšenko pargis pärast järjekordset maailma suurimate arenenud majanduste, G7 riikide suursaadikute lõunat sealsamas pargi ääres, toona veel Lev Tolstoi nime kandval tänaval asunud Saksamaa ajutises residentsis, uhkes juugendmajas, mis võinuks sobida ka Stockholmi, Riiga või ükskõik millisesse ajastu edevamasse linna.

Simmons ütles, et ootab iga hetk evakueerimiskäsku (see tuligi selsamal pärastlõunal). Otsus sõda alustada on langetatud, sissetung tuleb kolmes suunas: Kiiev, kus kõigepealt antakse löök Borõspili lennuväljale, Donbass ja Herson-Odessa. Sama info sain pärastlõunal ka Eesti kolleegidelt, kes ennustasid kallaletungi algamist 20. veebruaril.

Miks Venemaa täiemahuline sõda Ukraina vastu mulle üllatusena ei tulnud? Pole saladus, et nii nagu mujal maailmas sõltus ka Euroopa Liidus ja selle liikmesriikides sõjaohu tõsiselt võtmise aste suuresti sellest, kas usuti alates 2021. aasta novembri algusest avalikkuse ja liitlastega jagatud USA (ja Ühendkuningriigi) luureinfot. Mina uskusin. Ja minu õnneks uskusid ka EL-i juhid: Euroopa Komisjoni president Ursula von der Leyen, EL-i välispoliitikajuht Josep Borrell, Euroopa ühtse välisteenistuse (European External Action Service,

¹ See on otsustatud. Ja Kiievit rünnatakse ka. (Ingl k)

EEAS) peasekretär Stefano Sannino. See võimaldas meil halvimaks ettevalmistusi teha.

Alates novembrist toimunud vägede koondamine Ukraina piiri äärde oli vaid üks märk. Esimene hirmutamislaine oli toimunud juba 2021. aasta aprillis, mil Venemaa koondas äkki Ukraina piiri äärde 100 000 meest. Neist suur hulk küll lahkus, aga maha jäeti hulganisti varustust. Kui sügisel vägede koondamine uuesti algas, võis igaüks endalt küsida, kui mitu korda Kreml lühikese aja jooksul sellist suurt operatsiooni lihtsalt hirmutamiseks ikka ette võtab. Teiseks, juulis 2021 oli Vene president Vladimir Putin avaldanud pikema „ajalooteemalise” essee² venelaste ja ukrainlaste ajaloolisest ühtsusest. Samasusest, tuleks öelda. Selle teksti põhisõnumid olid järgmised: oleme sama rahvas, meie teineteisest eraldamise katsed on läbikukkumisele määratud; Ukraina suveräänsus on võimalik vaid Venemaa liitlasena; kui Ukraina liigub NATO suunas, saab ta sõja; Donbassis okupeeritud alad Ukraina ei vaja ega tahagi tegelikult tagasi saada. Nagu tihti varemgi, ütles Putin ka seekord oma plaanid jõmmi häbenematusena välja. Kolmandaks, Venemaa poolt detsembris 2021 NATO-le ja USA-le esitatud nõudmised, nagu NATO vägede ja taristu viimine 1997. aasta joone taha, edasisest laienemisest loobumine, olid sellised, et ettepaneku esitajad teadsid kindlalt, et mitmeid neist ei saa NATO isegi arutama hakata. Seega olid need tehtud vaid aja võitmiseks ja vee segamiseks. Neljandaks, selleks et teada Ukraina olulisust Moskva imperialistliku mõtlemise jaoks, pole vaja olla elanud Nõukogude Liidus ega veeta kaks aastat kutsealusena Nõukogude armees nagu mina. Ilma Ukrainata pole Venemaa impeerium, on öelnud Poola päritolu USA riigitegelane Zbigniew Brzeziński, Ukraina pardalhoidmine oli Nõukogude Liidu moodustamise peamine eesmärk jne. Parimas raamatus Nõukogude Liidu lagunemise kohta, Serhi Plohi teoses „The Last Empire” kirjeldatakse, kuidas paar päeva pärast Ukraina iseseisvusdeklaratsiooni vastuvõtmist augustis 1991 saabusid Moskvast sama lennukiga

² <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181>

Gorbatšovi ja Jeltsini (kes olid selleks ajaks verivaenlased) inimesed, et sulas üksmeeles veenda Ukraina juhtkonda meelt muutma.³ Vene liberalism lõpeb seal, kus algab Ukraina küsimus, on vana tõde. 2021. aastaks oli Ukraina oma – paljude partnerite ja oma kodanike jaoks muide liiga aeglase ja väikeste – reformidega Vene mõju alt ometi pöördumatult välja libisemas. Viiendaks, unustada ei tasu ka diplomaatiat isegi selleks hetkeks juba nii vastandlikel seisukohtadel asuvate üksuste nagu Venemaa ja Euroopa Liit vahel. Jõulu eel 2021 anti EL-i diplomaatidele Moskvast sealse välisministeeriumis üheselt teada: te kas võtate meie nõudmised vastu või me oleme millegi seninägematu alguses. Kuuendaks, Putini silmis pidi Lääne – eriti USA – korratu lahkumine Afganistanist 2021. aasta augustis andma neist pildi kui nõrgast demoraliseerunud jõust, mis vastab Ukraina ründamisele tavapärase „kõige karmima hukkamõistuga”, ei enam. Ta arvas, et saab Ukraina sõda endale lubada.

Mida inimene siis teeb, kui teab-kardab, et halvim on tulemas? Üks Eesti välisministeeriumi kolleeg rääkis kunagi, kuidas ta oli küsinud oma vanaemalt, et kas nad siis tõesti ei saanud 1939.–1940. aastal aru, mis tulemas on? Inimene ei suuda enamasti kõige hullemat uskuda, kõlas vastus. Mõõnan, et ka mina lootsin alguses ikkagi, et sõjaline löök piirdub vaid Donbassiga. Lootus kadus lõplikult, kui nägin, et alates 2022. aasta jaanuari lõpust oli Valgevenes viidud piisaval määral Vene vägesid, et pealetung Kiievile põhja suunast oleks võimalusena olemas. Krimmi militariseerimine oli samuti silmaga näha. Paljusid ajas segadusse Vene vägede väiksus, opereeriti numbriga 180 000, millega poleks mingi normaalse sõjalise loogika järgi olnud võimalik nii suurt pealetungi korraldada. Pärast selgus, et ei olnudki – mis ei takistanud siiski üritamast. Nii oli sõja mittekujate hulgas paradoksaalsel kombel hulganisti sõjanduseksperite.

Aga õnneks uskusid EL-i juhid ja minu Brüsseli ülemused halvimat. Nii olime veebruari keskel saatnud EL-i delegatsioonist koju töötajate pereliikmed ja enamiku diplomaate, jäädes Kiievisse seitsmekesi:

³ Serhii Plokhyy, „The Last Empire”. Basic Books, 2014, lk 171 jj.

minu kõrval olid delegatsiooni julgeolekuülem Wilfried Boulanger, haldusülem Jitze Bosma, poliitikasektsiooni ülem Artur Gębal (kes küll paar päeva enne invasiooni algust Varssavisse pidi lahkuma), sõjaline nõunik kolonel Algirdas Norkus, poliitikasektsiooni raudvara Eamonn Prendergast ja minu pühendunud abi Peter Rákoš – eestlane, prantslane, hollandlane, poolakas, leedukas, iirlane ja slovakk. Neile lisaks veel meie ukrainlastest kolleegid.

Selle meeskonnaga jälgisime olukorda ja valmistusime ka täis-evakuatsiooni võimaluseks, järgides seejuures kõiki reegleid – meil oli selleks aega pea kaks nädalat. Evakuatsiooniotsuse pidi juriidiliselt tegema EEAS-i peasekretär Sannino, kes aga lubas minu arvamusega igati arvestada. Nädal enne invasiooni algust kartsin, et lahkumiskäsk võib tulla ootamatult ja Kiievi poliitilist olukorda arvestamata. Nimelt oli EL-i delegatsioon Euroopas esimene, kes hakkas inimesi koju saatma, aga tänu minu pingutustele, peamiselt uljastele säutsudele, arvati Kiievis, et EL on Ukrainas kõigiti kohal. Seega ei saa me esimestena päriselt evakueeruma hakata. Neid argumente EEAS-i peamajas mõisteti ja arvestati.

Ma polnud kunagi varem olnud nii ärevas, ebaselges olukorras. Siis jälgid ja mõistatad märke enda ümber. Reedel, 18. veebruaril kirjutasin päevikusse, et teisipäevast saadik pole residentsi juurest prügi ära viidud – kas nii algavadki sõjad? Pärast seda muide korra veel viidi, aga siis lõppes see teenus pikkadeks kuudeks. Siis mõtledloodad, et ei saa kunagi teada, kumb on hullem, kas ootamine või asi ise. 19.–20. veebruari nädalavahetusel kõndisin natuke nagu udus, aga muidu oli üsna tavaline: käisin tennisetrennis ja juuksuri juures, lugesin Financial Timesi nädalalõpulehte. Käisin ka Kiievi kesklinnas, kus kõik oli täiesti rahulik ja millegi kokkuostmist ei toimunud. Isegi säutsusin seda (keda küll?) julgustades. Lennufirmad – Lufthansa, Air France, SAS, Austrian Airlines ja Swiss – hakkasid aga alates 21. veebruarist lende katkestama.

Küsimus, kas Ukraina rahvas sissetungi uskus, jääb siin lahtiseks. Paanikat polnud, toiduaineid ei varutud. Samas olen säilitanud ühe Lvivi ajalehe numbri 22. veebruarist, kus ukraina ja inglise keeles

Karisega, ütles Zelenskõi, et suurt sõda ja Venemaa laiemat eskalatsiooni ei tule.⁶ Zelenskõi kantseleiülem Andri Jermak tunnistas 10. märtsil intervjuus Ukrainiska Pravdale, et riigorganid küll valmis- tusid invasiooniks, kuid ise selle võimalikkust tegelikult viimse- ni ei uskunud.⁷ Zelenskõi selgitas oma toonast valikut pikemalt intervjuus Washington Postile augustis 2022.⁸ Tema läbiv mõte oli, et Ukrai- nale antud luureinfo ei olnud piisavalt detailne ja hakata selle põhjal ühiskonnas kaost külvama poleks olnud vastutustundlik. Inimesed oleksid lahkunud, raha riigist välja viinud (seda viimast tehti küll ikkagi, Zelenskõi hinnangul läks alates 2021. aasta detsembrist igas kuus riigist välja 7 miljardit dollarit), oleks tekkinud poliitiline kriis. Sõja ajal, jätkas president, saab riiki juhtida teistmoodi: avad ja sulged piire, kehtestad ja tühistad kapitalikontrolle jne, ilma sõjaseisukorrata oleks aga puhkenud kaos.

Millised iganes on selle teema järelelmid sõjajärgse Ukraina sise- poliitikas ja suhetes liitlastega, sõja alates oli tohutu tähtsusega see, et suurem osa Ukraina lennuväge ja õhukaitset oli invasioonielsetel nädalatel teistesse kohtadesse ümber paigutatud. Nii ei saavutanud Vene väed kohe ülekaalu õhus, mis on Vene sõjalise doktriini järgi aga iga suure pealetungi eeldus. Mujal, eriti Lõuna-Ukrainas Her- soni oblastis, ei teinud ukrainlased ettevalmistusi, mineerimist, aga kaugeltki nii tõsiselt. See võimaldas venelaste ülikiire edasiliikumise kohe sõja alguses. Ka selle üle hakatakse sõjajärgses Ukrainas veel arutama. Minul, kel pole ei vastutust riigi ja selle majanduse eest ega hääleõigust Ukrainas, ei ole õigust Ukraina juhtkonna tegevust siin üht- ega teistpidi hinnata.

21. veebruaril aga oli selge, et nüüd kohe hakkab pihta. Venemaa tunnustas Donetsk'i ja Luhanski „rahvavabariike”, öeldes selgelt välja, et tunnustus kehtib nende „põhiseaduslikes” ehk kogu Donetsk'i ja Luhanski oblasti piirides. Vene diplomaatia perverse traditsiooni

⁶ <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/22/7324941/>

⁷ <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/10/7330014/>

⁸ <https://www.washingtonpost.com/national-security/2022/08/16/zelensky-interview-transcript/>

järgi, ees näited Eesti Tööraha Kommunist 1918, Terijõe valitsusest 1939, Abhaasia ja Lõuna-Osseetia tunnustamisest 2008, leiti ka nüüd agressiooni toetuseks juriidiline viigileht. See tähendas, et Venemaa ei tunnustanud ka ametlikult enam Ukraina territoriaalset terviklikkust tema idapiiril, kuna „rahvavabariigid” ei ulatunud kaugeltki Donetski ja Luhanski oblasti piirideni, vaid sinnamaani, kus Ukraina sõjavägi aastatel 2014–2015 Venemaa edasitungi peatuma sai. Putin pidas eelmise suve „ajalooartikli” vaimus ülikurja kõne, milles ei jätnud kogu Ukraina riigist kivi kivi peale. See tähendas konflikti seni reguleerinud (aga mittetoimivate) Minski lepete lõppu, see tähendas ainsa diplomaatilise tee, Normandia protsessi lõppu. USA saatkond lahkus ka Lvivist Poola. Ainus lootusekiir, et sõda järsku ikka Kiieveni ei jõua, oli Hiina diplomaatide häirimatu kohalolek. See riik on alates Belgradist 1999, kui nende saatkonnahoone pihta sai, oma diplomaatide julgeoleku suhtes eriti ettevaatlik. Pärast lahkusid hiinlasedki Lvivi.

Euroopa Liit (ja USA) kehtestasid esimesed sanktsioonid ja Saksa valitsus lõpetas Nord Stream 2 gaasitoru sertifitseerimise protsessi. Tervitasin mõlemat säutsuga, mõeldes küll samas, et miks reageerime alati nii hilja. Loodan, et sõjajärgse rahvusvahelise arutelu teemadeks saavad ka sanktsioonide ennetav kasutamine ja heidutus laiemalt. Ukrainlased olid alates 2021. aasta aprillist, Vene vägede esimesest koondamisest alates nõudnud partneritelt sanktsioonide kehtestamist või vähemalt paketi kokkupanemist ja selle venelastele esitamist: kui teete seda ja seda, siis saate sellised sanktsioonid. EL-is pandi sanktsioonide pakett küll kokku, aga selle ennetavat kasutamist tõsiselt ei kaalutud, argumentideks esiteks, et liikmesriikide vahel on pea võimatu jõuda konsensussele sammude üle, mis reageeriksid hüpoteetilistele sündmustele, ja teiseks, et kui me seda teeme ja Venemaa ikkagi ründab, siis on kogu meie sanktsioonipoliitika usutavusel ots. Sama lähenemine oli ka ameeriklastel: asepresident Kamala Harris ütles 19. veebruaril Münchenis Zelenskõile, et kõigepealt kuritegu, siis karistus.⁹

⁹ Simon Shuster, „The Showman”. London: William Collins, 2024, lk 221.

Päev enne sissetungi algust kohtusin ma kahe opositsiooni-poliitikuga, keda Zelenskõi oli 22. veebruari õhtul koos kõigi Rada fraktsioonide esindajatega enda juurde kutsunud. Petro Porošenko, Zelenskõi eelkäija, oli vähem presidendi-kriitiline kui muidu. Aga Müncheni kõnet kritiseeris ikka: lähed külla ja sõimad oma abistajaid? Ütles, et nädal tagasi andnuks Kiievi ründamise tõenäosuseks 10%, nüüd 30%. Ukraina neljanda presidendi Viktor Janukovõtši energeetikaminister ja venemeelse opositsioonibloki Elu Eest üks liidreid Juri Boiko oli väga kurb ja nõutu. Ütles, et kui tahta veel sõda vältida, siis pole midagi teha, tuleb lubada, et Ukraina NATO-sse ei astu, väed tuleb Donetsk ja Luhanski oblastist välja viia ning asuda läbirääkimistesse sealsete „rahvavabariikidega”. Aga möönis temagi, et see on sisepoliitilistel põhjustel võimatu ja president, kes midagi sellist teeb, peab kohe allkirja andmise järel tagasi astuma.

23. veebruari hommikul palusin oma suurepärasel ukrainlannast abil, tõlgil, protokollitöötajal, pea 20 aastat Euroopa Liidu delegatsioonis töötanud ja Ukrainas igäüht tundval Ljudmõla Štšerbanjukil uurida välja Ukraina välispoliitikajuhtide satelliittelefonide numbrid. Vastus: neil pole! Ameeriklased andsid samal päeval Varssavis ukrainlastele üle mitusada, aga millal need Kiievise jõudsid, ma ei tea ja polegi oluline – mobiilside töötas ka suure sõja ajal laitmatult, alles detsembris 2023 võttis ulatuslik küberrünnak suurima operaa-tori Kyivstari side paariks päevaks maha.

Olin mitu päeva varem kutsunud 23. veebruariks enda juurde õhtust sööma oma Saksa ja Prantsuse kolleegi, Anka Feldhuseni ja Étienne de Poncins'i. Rääkisime selle päeval üle ja jõudsimme järeldusele, et pole mõtet istuda ainult kontoris ja „olla sõjaks valmis” ning pealegi, sööma peab. Õhtusöök meenutas küll pisut teismeliste kokkusaamist, sest suure osa ajast olime ikkagi telefonides. Feldhusen pidi veel minema vastu kell 21 Borõspili lennujaamas maanduvale Saksa välisluure (Bundesnachrichtendienst, BND) ülemale Bruno Kahlile, kel oli 24. veebruar Kiievis kohtumisi täis lepitud. Lahkudes öeldud *See you soon*, loodame varsti näha, oli tuntuvalt tõsisema tähendusega kui tavaliselt. Tund pärast me õhtusöögi lõppu sai Saksa

saatkond korralduse linnast lahkuda. Kaasa võeti ka härra Kahl, kes on oma ametis tänaseni. Prantsusmaal oli president aga otsustanud, et saatkond jääb Kiievisse.

Enne magamajäämist kirjutasin päevikusse nii: „Kiievi kesklinnas täiesti tavaline rahulik päev. Aga „rahvavabariigid” on kutsunud Putinit appi Ukraina invasiooni tagasi lööma ja pihtahakkamine tundub pigem olevat tundide küsimus.”

Oligi. Ärkasin järgmisel hommikul kell 5 plahvatuste peale. Ütlesin mõttes mõne kurja sõna sõda-pole-Putini-huvides-ja-ma-ei-usu-ameeriklaste-paanikat rääkinud „nupumeestele”, vaatasin mõtlikult oma residentsi vastavalt turvanõuetele heledasti valgustatud aeda üldise pimeduse keskel ja helistasin julgeolekuülem Boulangerile, et käivitada standardprotseduur: Kiievis asuvad delegatsiooni välismaalastest töötajad kogunegu minu juurde, seljakott kõige vajalikuga kaasas. Venemaa oli alustanud Euroopas täiemahulist sõda ja minu kriisiaja diplomaaditöö asendus sõjaaja omaga.

19. PEATÜKK

Eesti ja Ukraina

Loomulikult oled sa Euroopa Liidu ametnikuna kogu EL-i teenistuses ja kohtled kõiki liikmesriike võrdselt, aga ega keegi ei pääse oma rahvuse ja kodakondsuse eest. Ja polegi vaja. Kui ma loetlen oma varasemas elus tehtut-nähtut, millest mul Ukrainas töötades ekstra kasu oli, siis Brüsseli tundmise ja diplomaatilise kogemuse ees nimetan esimesena kogemust postkommunistlikust üleminekust. Olin kogu oma täiskasvanuelu elanud üleminekuriigis, Eestis, teeninud ametnikuna Eestit või töötanud üleminekuriikidega, näiteks aastatel 2009–2010 Euroopa komisjoni laienemisvolinikku Olli Rehni nõustades. Nii sain Eesti ja Ukraina 1991. aasta järgset saatust võrreldes tugineda otsesele kogemusele.

Võib ju arvata, et kaht nii erineva suurusega riiki ei saa võrrelda, aga see ei ole tõsi. Postkommunistlik üleminek on üsna universaalne protsess, täpsemalt, tegemist vajavad reformid, lahendamist vajavad probleemid on enamasti samad: demokraatlike institutsioonide loomine ja juurutamine, turumajanduse sisseviimine ja reguleerimine – sealhulgas eriti erastamine –, läbipaistva ja õiglase õigussüsteemi loomine, vaba ajakirjandus. Uutel riikidel (liigitan ka Eesti praktilises plaanis siia hoolimata juriidilisest järjepidevusest alates 1918) tuli tegelikult luua, üles ehitada kogu riiklus oma institutsioonide ja atribuutikaga, mis Nõukogude Liitu mittekuulunud Ida-Euroopa riikides siiski olemas olid.

Peamine erinevus Eesti ja Ukraina vahel on selles, et kui meil oli aastal 1991 (tegelikult juba 1988) kõik selge: tahame ära, välja;

kõik, mis Nõukogude, Vene, ida poolt tuleb, on halb ja vale, tahame läände, siis Ukrainas polnud see nii ühene. Ajaloolised, etnilised, kultuurilised ja majanduslikud sidemed Venemaaga olid nii palju tugevamad kui meil, et oma teeni jõudmine, idast ärapäõramine, võttis inimpõlve jagu aega. Majandus jäi Venemaa omaga seotuks palju kauem, riigi eliidis ja riigi pealinnas suheldi suuresti vene keeles, kultuurisidemed, jah, ka Zelenskõi trupi omad, kestsid edasi. Alles pärast 2014. aastat hakkas Ukraina igas mõttes läände keerama – selleks ajaks seisid pea pooled Lenini ausambad veel püsti – ja alles 2022. aastal hakati avalikust ruumist kõiki Nõukogude monumente ja kohanimedid eemaldama.

Ukrainas säilinud mitmete sovetiaja elementide hulgas on ka elualade-elukutsete päevad. Minu lemmikud on hindade kontrollimise teenistuse töötaja päev (21. juuni), kohtueksperdi päev (4. juuli) ja kaadritöötaja päev (oktoobri esimesel nädalal).¹ Teeneliste töötajate aunimetused eksisteerivad samuti,² Ukrainas võib tubli tööga saada teeneliseks maaparandajaks või teenindustöötajaks. Juristiharidusega asepeaministri Olha Stefanišõnaga irvitasime teinegi kord, et palganumber ja ordenid pole nii olulised, aga vaat kui (ta) saaks teeneliseks juristik, see oleks alles midagi. Nagu teenelistest veel vähe olnuks, lõi Zelenskõi 2021. aastal nende kohale hõljuma uue kategooria, rahvusliku legendi oma, legendaarsete saavutustega inimestele.³ Samas kui diiva Sofia Rotarule või jalgpallur Andri Ševtšenkole veel ühe aunimetuse andmine võib tunduda klišeelik, siis Jaapani vabatahtliku Fuminori Tsuchiko kuulutamine Ukraina rahvuslikuks legendiks 2023. aasta iseseisvuspäeval⁴ oli ülimalt kena tegu. 73-aastane jaapanlane läks mais 2022 Harkivisse, oskamata

¹ https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96_%D1%81%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%B0_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96

² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14#Text>

³ <https://www.president.gov.ua/documents/3622021-39689>

⁴ <https://www.weareukraine.info/japanese-volunteer-who-opened-free-cafe-for-ukrainians-receives-national-legend-of-ukraine-presidential-award/>

ukraina ega vene keelt ja inglise keeltki vaid purssides, elas koos harkivlastega pommitamise eest metroos varjul, tegi vabatahtliku tööd ja avas siis oma heategevusliku kohviku.

Kaadritöötaja päeva võib suhtuda huumoriga ja seda Ukrainas tegelikult tehaksegi. Riigi toimimine on aga tõsisem ja pikema vin-naga asi. Kõige suurema sisulise mõjuga postsoveti pärand on paraku 1996. aasta põhiseadus oma hiigelpika ja praktikas tagamata õiguste nimekirjaga ning teiseks presidendi võimuvvertikaaliga, mis teeb Ukrainast parlamentaarse-presidentaalse riigi. Arusaadavalt on tegu algusaegade valikuküsimusega, millele tuli vastata kõigil ülemineku-riikidel ja seda pimesi, kuna ajaloolist kogemust omast käest enamasti võtta polnud. Ka Eestis oli 1990ndate alul tugevama presidendivõimu pooldajaid. Läbiv kogemus, mille näiteks on kokku võtnud Toomas Hendrik Ilves,⁵ on aga see, et parlamentaarse tee valinud riigid on demokraatlikul üleminekul presidentaalse valinutest ikkagi edukamad olnud. Tõenäoliselt on küsimus, lihtsustatult muidugi, liigsetes ootustes – ja kaasnevates pettumustes – ühele isikule. Demokraatia on aga rahva, rohkemate inimeste võim.

Ukraina õigussüsteem on eksimatult üleminekuriigi oma. Kui traditsioone, asjade üldtunnustatud tegemise viise all pole, siis püütaksegi kõike seadusetekstis ette näha. Eelpool viidatud riiklike teenetemärkide seaduse paragrahv 5 ütleb näiteks, et autasustada võib Ukraina kodanikke, välismaalasi või kodakondsuseta isikuid. Kõlab ilusasti, aga see definitsioon hõlmab kõiki planeedi Maa inimesi – on seda vaja seadusesse kirja panna? Palju tõsisemate sedalaadi juhtumitega puutusin kokku justiitsreformi tehes, kus eri riigiorganite kõik ülesanded, kõik, mida tohib teha, tuli seadusse kirja panna; ja mida seaduses kirjas polnud, seda teha ei saa. Tulemuseks on legalistlik jäikus, mis on karjuvas vastuolus Ukraina ühiskonna paindliku, dünaamilise ja heas mõttes distsiplineerimatu olemusega. See teeb headest advokaatidest püstirikkad ja tekitab õiguskaitse-süsteemis suuri korrupsiooniriske – sest parimagi

⁵ <https://arvamus.postimees.ee/1564265/toomas-hendrik-ilves-presidendikultuuri-seitse-alusmotet>

tahtmise juures pole seaduse tekstis võimalik kõike ette tulla võivat ka ette näha.

Eestist tulijana tundsin selle mõtteviisi mõnel määral ära. Tundsin ära ka vastuolu üldise paindlikkuse ja kohatise ülimalt bürokraatlikkuse vahel. Ukraina välisministeerium annab akrediteeritud diplomaatidele diplomaatilise kaardi või isikutunnistuse, väga tore. Kaart tuleb akrediteerimisperioodi lõpus tagasi anda, ka väga loogiline. Kui mõni EL-i delegatsioonist lahkunud diplomaat 2022. aastal kaardi tagastamata jättis, tegi välisministeeriumi protokolliosakond sellest suure numbri ja keeldus meie uutele töötajatele kaarte väljastamast, nii et need pidid käima iga kolme kuu tagant riigist väljas, et siis kuskil Ukraina konsulaadis järjekordset viisat taotleda. Meie selgitused, et meil on küll kahju, aga selle kaardiga ei saa mitte kuskil midagi teha, see on plastmassitükk, millel möödaläinud aegumistähtaeg peal, ja täiemahulise sõja ajal võiks pisut paindlikkust üles näidata, langesid pikka aega kurtidele kõrvadele.

Mina tundsin Ukrainas ära palju asju ja ukrainlased tundsid minu juures paljut tuttavana. Evropeiska Pravda artikkel aastast 2019, kus mu tulek esmakordselt avalikuks sai,⁶ oli pealkirjastatud: „Eestlane, ajaloolane, maratonijooksja” – just selles järjekorras. Eesti-suuruse riigi diplomaadile on suur eelis töötada sellises välisriigis, kus iga vestlus ei alga selgitamisega, kus su riik asub. Eesti ülihea maine Ukrainas paistis ka minu peale. Eesti on ukrainlaste jaoks riik, mis oli 1991. aastal nendega samas olukorras, aga suutis välja rabelda, läände pöörata, EL-i ja NATO liikmeks saada – jõuda sinna, kus nemadki tahaksid olla. Tihti küsisid nii ajakirjanikud kui ka üliõpilased mult, miks nii. Vastasin alati ühtmoodi: meie jaoks oli 1991. aastal kõik selge, täispööre idast läände, Ukrainas aga hakati Lenini kujusid lõplikult maha võtma aga alles 2014. aastal, teil läks selgusele jõudmiseks inimpõlv kauem aega.

Inimlikul tasandil aitasid üleskasvamine Nõukogude Liidus, kaks aastat okupatsiooniarmees ja vene keele oskus mind muidugi palju.

⁶ <https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2019/06/19/7097492/>

Lapsepõlves nähtud filme-multikaid mäletatakse heldimusega, selle põhjalt on hea näidata, et oled „oma”. Odessa satiirikute kultusteost „12 tooli” oskan ma päris hästi ka vene keeles tsiteerida ja kord, kui vastasin Kulebale ta kuidas-läheb-küsimusele tuntud nõukogude anekdoodi sõnadega „Elu on hea, naljatasid kolhoosnikud vastuseks”, pahvatas Kuleba naerma ja ütles, et ma tunnen neid liiga hästi.

Päris nii see muidugi polnud, filmitsitaadid või anekdoodid on ikkagi pealispind, pealegi Nõukogude, mitte Ukraina oma. Rahvuslikumalt mõtlevate ukrainlastega polnud ma Nõukogude Liidu päevil kokku puutunud, nende püüdlustest ei teadnud ma pea midagi. Mu sõjaväekaaslastest ei rääkinud ukraina keelest ega Ukraina asjast keegi: ei Sumõst pärit Deineko, Harkivist pärit Litvinov, Dniprost pärit Vilitš ega Odessast pärit Marfenko (eesnimed olen unustanud).

Kui uudis mu minekust 2019. aasta suvel oli laiemalt levinud, imestasin rõõmsalt selle üle, kui paljud Eesti tuttavad, just (endised) riigiametnikud ligi astusid, öeldes, et oi, nad teevad Ukrainas seda või teist projekti. E-riigi asjatundjad Mari Pedak ja Ivar Tallo elasid püsivalt Kiievis, Andres Anvelt tegi ÜRO projekti, e-valitsuse akadeemia juhid Hannes Astok, Merle Maigre ja teised sõelusid pidevalt Kiievi vahet. Eestlased rakendasid ja rakendavad kümnete miljonite eest EL-i projekte, peamiselt e-valitsuse ja küberturvalisuse alal. Ütlen siia kohe juurde, et minul EL-i delegatsiooni juhina projektide määramisel – kes mida saab – rolli ei olnud. Projektid otsustatakse Brüsselis, EL-i raha kasutamise otsuse teeb komisjoni volinik, minu töö oli juba välja valitud rakendusasutusega (mis peen sõna) leping alla kirjutada ja siis oli muidugi tore näha seal Eesti asutuse nime.

Muude kui meile omaste e-teemade alt oli nähtavaim eestlasest ekspert Ukrainas Lavly Perling. Algul nõustas ta peaprokurör Venediktovat, aga 2021. aastal õnnestus mul meelitada ta kandideerima mu lemmikreformi, justiitsreformi käigus uuendatava kõrgema justiitsnõukogu kandidaate sõeluva eetikakomisjoni koosseisu. Et oleks selge: otsuse tegi Ukraina kõrgem justiitsnõukogu, mitte EL-i delegatsioon, veel vähem mina. EL eetikakomisjoni ühe rahastajana soovitas mitut kandidaati, kelle hulgast Lavly siis välja valiti.

Ukrainasse investeerinud Eesti ettevõtjatega mul peaaegu kokku puutuda ei tulnud. Enamasti otsivad ettevõtjad saatkonnaga kontakti siis, kui midagi hakkab untsu minema või on juba läinud, ja ka siis oma riigi saatkonna, mitte EL-i delegatsiooniga. Meie poole pöördus vahel harva mõne tõesti suure Euroopa firma esindaja, teemaks probleemid ettevõtluskeskkonna või mõne seaduse, mitte üksiküsimusega. Siiski jõudis vana tuttavana delegatsioonist läbi astuda pikalt Ukrainas elanud ja äri ajanud Jüri Tamm. Kunagi Eesti Posti juhtinud Alo Streimann tootis Ukrainas edukalt merekaatreid. Aga need olid mu isiklikud, mitte ettevõtluskontaktid.

Pean tänuga ära mainima EL-i delegatsioonis töötanud Eesti inimesed: abiprojektide kommunikatsiooniga tegelenud Martti Lutsari, energeetikaprogrammidega töötanud Olga Borodankova ja 2022. aastal kaitseatašeeks tulnud Jaak Mee. Võimalus vahetevahel mingeid asju emakeeles arutada on ka pikaajalise rahvusvahelise kogemusega inimesele ikkagi südantsoojendav.

Väga silmapaistev eestlane Ukrainas on Jarno Habicht, Maaailma Tervishoiuorganisatsiooni (World Health Organization, WHO) Ukraina esinduse hinnatud juht. Koroonapandeemia ajal polnud nädalatki, mil Jarno poleks avalikkuses esinenud – nõu pakkudes, abi või aparatuuri üle andes.

Suure sõja alates läksid Eesti ajakirjanikud kartmatult sõjapiirkonda. Anton Aleksejev raporteeris rindejoonelt, Astrid Kannelt kohtasin septembris 2022 vabastatud Izjumis hukatute väljakaevamisel ja Jaanus Piirsalu oli esimene inimene, kellega pärast Kiievisse naasmist 2022. aasta kevadel kohtusin. Tema oli muidugi kogu aeg Ukrainas kohal olnud, ta inimlik ja professionaalne pühendumus on uskumatu.

See Eesti-peatükk poleks täiuslik, kui jätaksin välja enda jaoks kõige olulisema. Nimelt, ka Euroopa Liidu teenistuses olles jäin (jään) ma ikka Eesti diplomaadiks, mu juriidiline staatuski EEAS-is on Eesti välisministeeriumi poolt lähetatud ajutine töötaja. Juriidikast palju olulisem oli aga välisministeeriumi juhtkonna tarkus jätta mind Eesti diplomaatia tähtsamatesse idapoliitikaga tegelevatesse

inforingidesse. EL-i institutsioonide infojagamise süsteemist, mida puudutasin 13. peatükis, võib vajaliku saada, aga alati ei pruugi; kuid Eesti süsteemist, mis on nii palju väiksem – ja tegeleb prioriteetsena just idapoliitikaga –, saab asjad reaalaajas kätte. Pea alati olin oma EL-i ametnikest kolleegidest operatiivsemalt informeeritud, seda tänu Eestile. Ja eks ka mul oli aeg-ajalt midagi Tallinnaga jagada.

Eesti hea maine Ukrainas tähendab seda, et meid jälgitakse hoolega. Ukrajinska Pravdas on Eesti uudised tavalised ja meie seisukohtadega arvestatakse. Sel on muidugi ka oma ohud. Augustis 2021 andis president Kersti Kaljulaid intervjuu,⁷ kus ütles välja mõned üsnagi karmid ja osalt paikapidamatud asjad: et territoriaalse teraviklikkuse taastamine on Ukraina NATO-ga liitumise eeltingimus; et ta ei soovita Eesti ettevõtjatel Ukrainasse investeerida, sest risk raha kaotada ja kohtus mitte õigust saada on suur; et Ukrainal läheb EL-i saamiseks ilmselt vaja 20 aastat. Ukraina avalikkuses tekitas see intervjuu keskmise suurusega tormi. Õnneks ei võetud kõige valulikumana NATO ega investeeringute asja, vaid hoopis minu pilgule palju vähem emotsionaalset väljaütlemist EL-i saamise 20 aasta kohta. Aga kõige rohkem läks ukrainlastele hinge, et Eesti, kellelt eeldatakse täielikku, tingimusteta toetust, edastab nüüd järsku valusaid (isegi kui tõeseid) sõnumeid. Ukrainas on pooltoonidega vähe teha – armastad täiega või siis ei armasta üldse.

Selles olukorras oli mu kodakondsus mulle miinuseks, mitu Ukraina ametiisikut võttis selle teema ka minuga üles. Teema ei jäänud ukrainlaste poolt tõstatamata ka EL-Ukraina tippkohtumisel 2021. aasta oktoobris.

Aga üldisesse sooja harmooniasse see üksikjuhtum mingit mõra ei tekitanud. Suhtes sisemajanduse kogutoodangusse Ukraina suurima toetajana sõja ajal,⁸ hääleka ja initsiatiivikana rahvusvahelises

⁷ <https://ep1.delfi.ee/artikkel/94405427/president-kaljulaid-ukraina-valjaandele-ma-ei-soovita-eestlastel-ukrainasse-investeerida>

⁸ https://www.ifw-kiel.de/fileadmin/Dateiverwaltung/IfW-Publications/fis-im-port/87bb7b0f-ed26-4240-8979-5e6601aea9e8-KWP_2218_Trebesch_et_al_Ukraine_Support_Tracker.pdf

poliitikas, oli ja on Eesti ära teeninud ukrainlaste sügava austuse. Molodtsõ, estontsõ (eestlased on täitsamehed), kuulsin nii oma koha-pealt palgatud kolleegidelt, Ukraina ametiisikutelt kui ka restorani kelnerilt, kui mu päritolu aktsendist ära kuuldi. Ja kuidas siis – Eesti president Alar Karis oli viimaseid riigijuhte, kes suure sõja õhus olles veel Kiievit külastas (22. veebruaril 2022), ja erinevalt mitme kaugema riigi poliitikast, kes relvaabi avalikustamisega ettevaatlikud, läks Eesti suursaadiku Kaimo Kuuse säuts tankitõrjerelvade Javelin andmisest⁹ veel enne suure sõja algust Ukrainas kulutulena laiali. Pole siin midagi häbeneda.

Avalik tegevus ongi tänapäeva diplomaatia lahutamatu osa. Ukraina suurima toetaja esindajana tuli ka mul kättesaadav-nähtav olla ja keskmisest edevama inimesena polnud mul selle vastu suu-remat.

⁹ <https://twitter.com/KaimoKuusk/status/1494674286837182464>

Uus jube normaalsus

2022. aasta märtsi keskel hakkasin Skype'i kaudu taas ukraina keele tunde võtma, mõtlesin, et eks Ivano-Frankivskisse pakku läinud õpetajal on ka vaja raha teenida. Õpetaja Tetiana Beljuha rääkis, et oli lugenud kellegi selgeltnägija ennustust, et sõda lõppevat 7. aprillil. Ei tea, mis aastal, naersime. Nii uskumatu tundus perspektiiv, et see sõda võiks kesta pikki aastaid.

2023. aasta suvel seda meelde tuletades polnud enam üldse naljakas. Tetiana palgast Kiievi Ševtšenko ülikoolis oli pool maha võetud ja ülejäänust läks 50% kommunaalkuludele. Tusameele talv 2022/2023 oma elektrikatkestustega oli küll üle elatud, kuid rinne ei liikunud Ukraina soovitud suunas ja sõda oli saanud kümnete miljonite ukrainlaste jaoks argipäevaks.

Pärast 2022. aasta teise poole edukaid Harkivi ja Hersoni operatsioone lõõtsus Zelenskõi ja muu Ukraina juhtkond kogu talve ja kevade suure vastupealetungi narratiivi. Kohe-kohe minnakse liikvele ja vabastatakse okupeeritud territooriumid! Talvel saadi mitmetelt liitlastelt ka kätte otsused tankide ja jalaväe soomusmasinate andmiseks – tõsi on, et su ülekaal võib muudel aladel suur olla, ent territooriumi võtmiseks on ikkagi vaja soomustatud jalaväge. Kuid 2023. aasta juunis alanud vastupealetungiga lõunarindel suutsid Ukraina väed edasi liikuda vaid 17 kilomeetri jagu. Liiga hästi olid venelased end seal kindlustada jõudnud ja vähemalt pärast II maailmasõda pole kombineeritud vägede suurrünnakud

ilma ülekaaluta õhus praktiliselt õnnestunud. Ukrainlased proovisid pea võimatut.

Zelenskõi ja Zalužnõi, presidendi ja ülemjuhataja omavahelistest vastuoludest on pikemalt kirjutanud Shuster oma Zelenskõi biograafias.¹ Eriti reljeefsed olnud eriarvamused Donbassis asuva Bahmuti kaitsmise üle, aga siin on ka laiem pilt: kas keskendada kõik oma jõud ühte suunda, nagu Zalužnõi lõunaga teha tahtis, või hoida mõnd strateegilise tähtsusega linna ka sümboolsetel kaalutlustel, nagu tahtis Zelenskõi. Tõsi ta on, et kuigi Bahmuti lahing andis pärast 10 kuud sõjategevust väikese linna pärast mais 2023 venelastele lõpuks võidu, oli see alates Mariupoli äravõtmisest mais 2022 alles esimene edenemine ja jättis kogu maailmale Vene vägede võimekusest üsna nigela pildi. Propaganda mõttes oli Zelenskõi soov seega arusaadav.

Aga hiljemalt 2023. aasta hilissuvest, mil Ukraina vastupealetung lõplikult hoo kaotas, oli ka selge, et see sõda kestab tõenäoliselt veel pikalt. Zalužnõi tunnistas novembris *The Economistis* ilmunud artiklis, et ollakse jõutud positsioonisõtta ja igasugune suurem liikumine maastikul saab toimuda vaid siis, kui üks pool saavutab tehnoloogilise ülekaalu.² Ma ei oska arvata, kas 2024. aasta suvel Ukrainasse kohale jõudnud F-16 hävitajad üksi suudavad piisava ülekaalu anda. Zelenskõi meeskond kritiseeris ülemjuhataja väljautlemisi,³ mis aga ei tähenda, et need poleks tõesed olnud. Samas on tsiviiljuhtkonnal alati kanda ülim vastutus ja seega jääb neile ka viimane sõna.

Zelenskõi jätkas peaaegu kogu 2023. aasta narratiiviga „Me võidame, me võtame kogu oma maa tagasi!“. Alles 2024. aasta algusest hakkas ta rääkima kaitseliinide kindlustamisest ja Vene oodatavast pealetungist selle aasta kevadel-suvel. Nüüd räägib temagi, et see sõda võib kaua kesta. Mõtlen tihti, et kas nii loeti aastatel 1914–1918

¹ Shuster, lk 273, 285 ja mujal.

² <https://www.economist.com/europe/2023/11/01/ukraines-commander-in-chief-on-the-breakthrough-he-needs-to-beat-russia>

³ <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3782698-zovkva-vvazae-so-detalni-komentari-presi-sodo-situacii-na-fronti-mozut-polegsiti-robotu-vorogu.html>

uudiseid läänerindelt: kuude kaupa korduvad samad kohanimed, rinne õieti ei liigu. Rainer Saksa igapäevastes ülevaadetes esinevad samad rindelõigud, näiteks Svatove-Kupjanski piirkond, vähemalt poolteist aastat. Muidugi hukuvad inimesed kaevikusõjas ka siis, kui rinne paigal püsib, nagu Remarque oma romaani „Läänerindel muutusetä” vapustava lõpuga meile meelde tuletab.

Üldises stabiilsemas olukorras loksusid paigale mõned muudki asjad. Majandus, mis oli 2022. aastal kukkunud pea 30%, kasvas 2023. aastal 3,4%.⁴ Veebruaris 2024 antud intervjuus kiitis IMF-i tegevdirektor Kristalina Georgieva Ukraina taastumist ülivõrdes, öeldes: „Ukraina on pälvinud rahvusvahelise üldsuse toetuse tänu väga nutikale tegutsemisele. Nad koguvad maksudeks 36% SKT-st. Ma ei tea paljusid riike, kes oleksid sellise tulemuse saavutanud ilma sõjatagi. Nad vähendasid inflatsiooni 27% pealt 5% peale, taastasid kasvujärgi.”⁵

Rahvusvahelised firmad naasid tasapisi Kiievisse, Lvivi ja teistesse sõjast vähem puutumata kohtadesse. Mitmed partnerriigid eesotsas Saksamaaga⁶ hakkasid oma firmadele pakkuma sõjariski katmist, mis sõjas olevasse riiki investeerimisel arusaadavalt ülioluline. Ka Ukraina kindlustusfirmad pakkusid üha rohkem sõjariskide kindlustamist.⁷ Pangandussektori stabiilsus on raudkindel.⁸

Kinnisvaratehinguid tehti Ukrainas 2023. aastal 404 000, mis on 70% rohkem kui aastal 2022 (kuid jääb alla 2021. aasta 630 000-le).⁹ Alati informatiivne inimeste majandusliku kindlustunde indikaator, autode ost, kukkus suure sõja alguses kõvasti, kuid isegi märtsis 2022

⁴ https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/UKR?zoom=UK-R&highlight=UKR

⁵ <https://www.cnbc.com/video/2024/02/12/watch-cnbc-full-interview-with-imfs-managing-director-kristalina-georgieva.html>

⁶ <https://www.bmwk.de/Redaktion/EN/Pressemitteilungen/2023/06/20230622-export-credit-guarantees.html>

⁷ <https://ubn.news/war-risk-insurance-is-gaining-momentum-in-ukraine/>

⁸ https://www.fitchratings.com/research/banks/nearly-all-rated-ukrainian-banks-pass-resilience-test-risks-to-capital-still-high-06-02-2024?fbclid=IwAR0NFsQPuYznC5zdr6ZVwDnz5s8YDF4kBDJhQC_nlg-bQ32HPD55AZ8n3aA

⁹ <https://opendatabot.ua/analytics/realty-2023>

osteti Ukrainas 600 uut autot, detsembris juba 4000, mis ei erine väga palju sama aasta jaanuari 5400-st.¹⁰ Elu läheb edasi ka kõige hullemates tingimustes.

See staatilisem olukord toob kaasa ka vajaduse planeerida läänepartnerite abi pikema vinnaga. Euroopa Komisjoni laienemispeadirektoraadi NEAR uus peadirektor, ülitugev rahandusekspert Gert Jan Koopman võttis asjad energiliselt enda kätte ja juba jaanuaris 2023 moodustati rahvusvaheline Ukraina doonorite koordinaatsiooniplatvorm,¹¹ peamiselt Euroopa Komisjoni ja G7 riikide osavõtul. Kui 2022.–2023. aastal räägiti partnerite vahel rohkem Ukraina taastamise vajadustest – loodeti sõja peatset lõppu –, siis praegu on üha olulisem Ukraina riigirahanduse püstitihoidmine.

Makromajanduslikku abi andis Euroopa Liit (ja andsid teised partnerid, peamiselt G7 riigid) Ukrainale kohe suure sõja algusest peale. Siiski oli 2022. aasta esimesel poolel tegu ühekordsete *ad hoc* otsustega nagu tegelikult kõiges: relvaabis, humanitaarabis ja muus. Järsku tekkinud vajadustele reageeriti operatiivselt. Siiski sai kiiresti selgeks, et ukrainlastele ja ka endale kindluse andmiseks on vaja hakata tegema pikemaajalisi plaane. Kui Zelenskõi ütles septembris 2022 Kiievis käinud von der Leyenile, et Ukraina kavatseb järgmiseks aastaks teha 50-protsendilise ehk 37 miljardi eurose defitsiidiga riigieelarve ja ootab, et EL kataks sellest poole, tõmbas Euroopa Komisjoni president sügavasti hinge. Ometi suutis EL selle otsuse teha, 18 miljardiline makromajanduslik abi kiideti detsembris liikmesriikide poolt heaks.¹²

See oli tohutu tähtsusega otsus, esimene, mis andis Ukrainale kindlust mitte lihtsalt järgmise ühekordse otsuseni, vaid terveks aastaks. Kohe seejärel hakkas EL ette valmistama veel pikemaajalisemat toetusplaani. EL-i eelarve tehakse 7 aastaks, praegune eelarveperiood kestab 2027. aasta lõpuni, ja nii oli mõistlik teha kohe 4-aastane kava. Pärast pool aastat kestnud läbirääkimisi Ukraina valitsuse ja

¹⁰ <https://eauto.org.ua/news/242-yakshcho-nove-avto-to-krossover-pidsumki-2022-roku>

¹¹ <https://coordinationplatformukraine.com/>

¹² <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/10/council-adopts-18-billion-assistance-to-ukraine/>

EL-i liikmesriikidega võeti 50-miljardiline kava vastu 1. veebruaril 2024.¹³ Ka relvaabi õnnestus EL-il suurendada, 2024. aastaks eraldati Euroopa rahurahastust selleks 5 miljardit.¹⁴

Nii on EL-i rahastuse kindlus olemas kuni 2027. aastani. Sellest näeme jällegi EL-i poliitikategemise eelseid võrreldes üksikute riikidega, kus iga rahaeraldus tuleb parlamendis kinnitada ja kus see võidakse hoopis teiste küsimuste pantvangi võtta, nagu juhtus 2023.–2024. aastal USA kongressis Ukrainale mõeldud 61-miljardilise abipaketiga.

Loomulikult ei ole Euroopa Liidu poolelgi kõik asjad roosilised. Ukraina impordi vabakslaskmine on kaasa toonud piirnevate liikmesriikide ühepoolsed tõkked. Poola põllumehed blokeerisid konkurentsi kartuses piiripunktid Ukrainaga. Relvaabi andmisel vaieldakse ikka, kas raha peab kasutama vaid EL-i tootjatelt ostes või võib hankida ka väljastpoolt. Kõik see näitab kurba tõsiasja, et hoolimata kõigist suurtest ja õigetest otsustest Ukraina toetuseks, kõigist töösolevatest protsessidest ei tunne Euroopa Liidu riigid ja Lääs laiemalt, et me kõik koos oleksime sõjas. Muidu töötaksid ka meie sõjatehased kolmes vahetuses ja me ei piiraks oma parimate relvasüsteemide, nagu Taurus või kaugema ulatusega ATACMS raketid, andmist Ukrainale ega muretseks, et ukrainlaste rünnakud Vene naftatehastele tõstavad järsku meie kodanike jaoks bensiini hinda.

Kokkuvõttes asendus Ukrainale 2023. aasta suvest abisaamise ja välispoliitika romantiline faas lõplikult realistlikuga. Stabiliseerumine ja realism levisid ka riigi sees. Veebruaris 2024 arvas 41% ukrainlastest, et asjad riigis lähevad vales suunas, vaid 36%, et õiges.¹⁵ Toetus riigi institutsioonidele, kui välja arvata relvajõud ja vaba-tahtlike üksused, on tuntavalt langenud,¹⁶ samas on usaldus oma

¹³ <https://www.consilium.europa.eu/media/69874/20240201-special-euco-conclusions-en.pdf>

¹⁴ <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2024/03/18/>

¹⁵ https://ratinggroup.ua/research/ukraine/rejting_monitoring_26-ta_hvilya_2024.html

¹⁶ <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r>

riigi vastu jätkuvalt kõrgem kui enne suure sõja algust. Iseiseisvuse esimese kolme aastakümne jooksul eksisteerinud suured piirkondlikud – põhja-lääne Ukraina *versus* ida-lõuna Ukraina – erinevused põhilistes väärtusküsimustes on nüüd õnneks praktiliselt statistilise vea piires. Putin on üheselt saavutanud Ukraina rahva konsolideerumise, vaevalt see küll ta eesmärk oli. Ja viimase asjana – ka kaks aastat pärast täiemahulise sõja algust usub 85% ukrainlastest, et Ukraina võidab selle sõja.¹⁷

Sellised olid meeleolud mu viimastel Ukraina-kuudel. Ühelt poolt nägin inimeste väsimist, see on loomulik. Samal ajal aga olin tunnistajaks riigi ja ühiskonna adapteerumisele uue äärmusliku olukorraga. Ja sain pisut kaasa aidata ka Ukraina suurima välispartneri, Euroopa Liidu kohanemisele ja pikemajaliste plaanide tegemisele.

Ukrainaga on võimalik töötada vaid emotsioonidega, see maa ei jäta kedagi külmaks. Suure sõja ajal võimendused mu emotsioonid asukohariigi ja ta inimeste suhtes arusaadavalt veelgi. Kunagi pole mul ühestki ametist nii kahju olnud lahkuda kui 2023. aasta septembris Kiievist. Kuid rotatsioon on diplomaadi tööellu sisse kirjutatud ja sain selleks ajaks ka paraku aru, et Ukraina võiduni sõjas läheb veel aega. Kui Venemaa ei suuda seda sõda praeguste vägede ja relvadega võita, pole liitlased paraku suutnud-soovinud anda ka Ukrainale piisavalt abi, et teda võiduni viia. Perspektiiv veeta veel üks talv sõda pidava riigi pealinnas üksi ei veedelnud mõistusega võttes samuti. Nii suutsin oma tundeid lõpu lähenedes enam-vähem kontrolli all hoida.

Lahkumiskohtumised pidasin Rada esimehe Stefantšuki, peaminister Šmõhali ja välisminister Kulebaga, kõik väga südamlikud ja sisulised. Presidenti ei hakanud isegi küsima, Jermakki ei pidanud enam vajalikuks küsida. Kõik sõbrad, nagu asepeaminister Stefanišõna, peaprokuröriks tõusnud Kostin ja teised, käisin aga ükshaaval läbi või kohtusime õhtusöögil. Viimane käik Zvirõnetska uulitsa juuksuri Oleksandr Krõvošei juurde ja viimane tennisetrenn Serhi Gainulliniga olid kuidagi ekstra emotsionaalsed – olid nemadki saanud osaks mu elust.

¹⁷ https://ratinggroup.ua/research/ukraine/rejting_monitoring_26-ta_hvilya_2024.html

Suure lahkumisvastuvõtu pidasin 30. augustil ja EL-i delegatsioonini kõigekorraldaja Ljudmõla Štšerbanjuk oli selle Intercontinentalis koos meeskonnaga organiseerinud imeliselt hästi. Kohal oli umbes 200 külalist, nende hulgas asepeaminister ja veel mõned ministrid, mitu juhtivat opositsioonipoliitikut, riigi populaarsuselt teine inimene, telenägu ja armee abifondi juht Serhi Prõtula. Pidasin pooleldi ukraina, pooleldi inglise keeles kõne, kehtutasin kasutama suure sõja ajal kasvanud usaldust riigi ja selle institutsioonide vastu sõja järel. Sest selles asjas pole midagi raudkindlat, kirikus kuulutatut. Kogu oma imetlusväärse julguse ja visaduse juures sõja ajal pole Zelenskõi instinktid muutunud. Võimu ei taha ta jätkuvalt jagada, koalitsiooni moodustada, ehkki parlament on üha enam fragmenteerunud ja Sluha Narodu absoluutne enamus eksisteerib juba mõnd aega vaid paberil. Shuster kardab lausa, et sõjajärgne Ukraina Zelenskõi all võib olla autokraatlik.¹⁸ Ma nii hullusti ei arva, ehkki võimu kontsentratsioon presidendi juurde on vaieldamatu ja tõsi on ka see, et võimu ära andmine, kui ta sul kord käes, on alati väga raske.

Aga on üsna selge, et ka täieliku võidu korral erineb Ukraina sõjaeelsest vägagi. Aprillis 2023 selgitas Edela-Ukraina Tšernivtsi oblasti kuberner Ruslan Zapanjuk mulle otsekoheselt: ta tahab, et tema 900 000 elanikkonnaga oblastisse tulnud 90 000 sõjapõgenikku jääksidki püsivalt paigale. Ta tegeleski üsna edukalt sisepõgenike majutamise ja muu integratsiooniga. Ma saan väga hästi aru, et kõigile on kasulik, kui inimesed jäävad Ukrainasse ega page päris välismaale. Mu küsimus oli ent siis ja on ka praegu: kes kolib tagasi taastatavasse Bahmutisse? Mariupolisse? Kes hakkab tegema valusaid otsuseid, et mingeid linnu ei tasugi taastada? Kas Dnipro jõest ida ja lõuna poole jääv Ukraina saab taas tühjavõitu väljaks, nagu oli veel mõnisada aastat tagasi?

Ületasin Ukraina-Poola toona veel põllumeeste poolt blokeerimata piiri 13. septembril 2023. Maha jätsin tohutu Ukraina-armastuse ja

¹⁸ Shuster, lk 315–316.

usalduse Ukraina rahva vastu. Vähemalt kaht asja tegema aga tahaksin naasta. Esiteks osalema Ukraina uue põhiseaduse kirjutamisel, sest 1996. aasta oma ei kannu seda riiki ammu enam nii, nagu riigi alustekst peaks.

Aga mu suurimatest suurim soov on olla Ukraina võidu päeval Maidanil. Koos ukrainlastest sõpradega. Koos Ukraina kangelastega.